

Turan Həşimova
(AMEA Naxçıvan Bölməsi)

NAXÇIVANÇAY VADİSİNİN POLİXROM BOYALI KERAMİKASI

Açar sözlər: Naxçıvançay vadisi, I Kültəpə, II Kültəpə, Orta Tunc dövrü, polixrom boyalı qablar

Araşdırmalar göstərir ki, Naxçıvanın bol sulu çay vadiləri, o cümlədən Əlincaçay, Arpaçay və Gilançay hövzələri qədim mədəniyyətlərin mərkəzi olmuşdur. Belə çaylardan biri də Naxçıvançaydır. Naxçıvançay vadisi şimaldan Dərələyəz və Ələngəz (Zəngəzur) sıradağları ilə həddən artırıqdır. Naxçıvan Muxtar Respublikasının ən bolsulu çayı hesab olunan Naxçıvançay 81 km uzunluğa malikdir. Dəniz səviyyəsindən 748 metr hündürlükdə Araza tökülən çayın 26 iri qolu vardır. Dağlıq hissədəki mənbədən Cəhriçayın mənsəbinə qədər olan məsafə 1033 km² sahəni tutur. Hövzənin aşağı, düzənlik hissəsi bütövlükdə Naxçıvanın dağarası çökəkliyində yerləşmişdir (10, s. 279-282). Hər cəhətdən əlverişli olan Naxçıvançay vadisi qədim zamanlardan sıx məskunlaşdırılmışdır. Naxçıvançay hövzəsinin geniş, məhsuldar torpaq sahələri əhaliyə əkinçilik və maldarlıqla məşğul olmağa imkan vermişdir. Hövzənin əlverişli təbii şəraiti və coğrafi mövqeyi əhalinin burada uzun müddət məskunlaşmasına şərait yaratmışdır. XIX əsrdən günümüzədək Naxçıvançay vadisində aparılan tədqiqatlar zamanı onlarla arxeoloji abidə aşkar olunmuşdur. Bu abidələrin tədqiqi Naxçıvanın qədim mədəniyyətlərini Neolit dövründən Dəmir dövrünə kimi ardıcılıqla izləməyə imkan vermiş, Azərbaycan və Cənubi Qafqaz arxeologiyası üçün əhəmiyyətli olan nəticələr əldə edilmişdir (2, s. 6-24).

Naxçıvançay vadisində yerləşən abidələr qonşu regionlara gedən yolların qovşağında, əlverişli coğrafi mövqeyi olan ərazilərdə salınmışdır. Aparılan araşdırmalar göstərmişdir ki, burada yaşayan qədim sakinlər Zəngəzur dağlarının zəngin xammal mənbələrindən, xüsusilə mis və obsidian yataqlarından, həmçinin Duzdağın duz mədənlərindən qədim dövrlərdən isti-

fadə etmişlər (2, s. 6-12). Naxçıvançay vadisində yerləşən abidələrin tədqiqi Naxçıvanın Cənubi Qafqaz və Yaxın Şərqlə əlaqələrini də öyrənməyə imkan vermişdir. Bu abidələr arasında I Kültəpə və II Kültəpə yaşayış yerləri xüsusilə əhəmiyyətlidir.

I Kültəpə yaşayış yeri Naxçıvan şəhərinin 8 km şimal-şərqində, Naxçıvançayın sol sahilində, indiki Kültəpə kəndi ərazisində yerləşir. Abidə 1951-1964-cü illərdə O.Həbibullayev tərəfindən tədqiq edilmişdir. Arxeoloji qazıntılar zamanı I Kültəpədə Eneolit, Tunc və İlk Dəmir dövrlərinə aid 22 m qalınlığında mədəni təbəqə öyrənilmişdir. Amma 2013-2019-cu illərdə AMEA Naxçıvan Bölməsinin Fransa Milli Araşdırmalar Mərkəzinin arxeoloqları ilə birlikdə aparıldığı araşdırmalar Eneolit adlanan təbəqənin Neolit dövrünə aid olduğunu göstərmişdir (2, s. 24).

I Kültəpənin Orta və Son Tunc dövrünə aid üçüncü təbəqəsi 2 m qalınlığındadır. Orta və Son Tunc dövrü təbəqəsi aşağıdan yuxarıya doğru maddi-mədəniyyət nümunələri ilə bir-birindən fərqlənən dörd laya bölünmüşdür (8, s. 89). Üçüncü təbəqənin alt layından müxtəlif tipli sadə qablarla birlikdə üzəri tamamilə qırmızı boya ilə örtülmüş qab parçaları, ikinci layından monoxrom naxışlı qablar, üçüncü layından Orta Tunc dövrünə aid polixrom naxışlı qablar, dördüncü layından isə Son Tunc dövrünə aid bir qədər kobud şəkildə naxışlanmış boyalı qablar əldə edilmişdir (4, s. 16-19). Tədqiqat zamanı aşkar olunan tikinti qalıqlarına əsasən evlərin dördkünc planlı olduğu, evlərin tikintisində çay daşları və çiy kərpicdən istifadə edildiyi müəyyən edilmişdir.

II Kültəpə yaşayış yeri Naxçıvan şəhərindən 12 km şimalda, Cəhriçayla Naxçıvançayın

qovşağında, alverişli ərazidə yerləşir (6, s. 33). 1960-cı ildə aşkar olunan II Kültəpə arxeoloji qazıntılarla yaxşı öyrənilmiş, ilk Tunc dövrü, Orta və Son Tunc dövrü təbəqələri geniş tədqiq edilmişdir. Abidənin Orta Tunc dövrünə aid təbəqəsi 4,5 m qalınlığındadır. Burada mədəni təbəqənin öyrənilməsi nəticəsində dörd tikinti qatının olduğu müəyyənlaşdırılmışdır. Birinci tikinti qatının tədqiqi zamanı dördkünc planlı möhtəşəm qala divarları aşkar olunmuşdur. 1968-1971-ci illərdə çənub qala divarının bütövlükdə açılması nəticəsində onun düşünülmüş planında, müəyyən memarlıq üslubunda tikildiyini deməyə imkan vermişdir. Tikinti qatlarının tədqiqi zamanı yaşayış binalarının qalıqları, ocaq yerləri, təsərrüfat quyuları, daş məmulatları, sümüklər qalıqları aşkar edilmişdir. Bunların içində keramika məmulatları xüsusi yer tutur. Az sayda boz və qara rəngli, əsasən monoxrom və polixrom boyalardır ibarət olan keramika məmulatının tədqiqi ilə Orta Tunc dövrü təbəqəsinin stratifikasiyası müəyyənlaşdırılmışdır. İkinci tikinti qatında iri dulusçuluq emalatxanasının qalıqları aşkar olunmuşdur. Emalatxana dördkünc plana malik olub, ümumi sahəsi 120 m² olmuşdur. Emalatxananın sahəsinin geniş olması və burada dörd küre qalığının aşkar olunması onu göstərir ki, vaxtilə burada 10-15 sənətkar işləmişdir (5, s. 14-46). Abidənin tədqiqi müəyyən fasilələrlə günümüzədək davam etdirilmişdir. 2009-cu ildə aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı Nərinqalanın şimal-qərb müdafiə divarının daxiliyə də dulusçuluq emalatxanası açılmışdır. Vaxtilə aparılan qazıntılar zamanı belə dulusçuluq emalatxanası Nərinqalanın şimal-şərq hissəsində aşkar olunmuşdu. Bu dulus ocaqlarının aşkar olunması göstərir ki, II Kültəpənin təsərrüfat həyatında sənətkarlıq mühüm rol oynamışdır. Həmçinin yeni tədqiqatlar sübut edir ki, II Kültəpənin Nərinqalanının divarları 5-6 m hündürlüyündə olmuşdur (7, s. 126-129). II Kültəpənin müdafiə divarları ilə əhatə olunması, dulusçuluq emalatxanalarının aşkar olunması yaşayış yerinin qədim şəhər mərkəzlərindən biri olduğunu göstərir. II Kültəpə boyalı qablarının çoxluğu, naxişlərinin zənginliyi, müxtəlif növə və yüksək keyfiyyətə malik olması bu qabların yerli istehsal məhsulu olduğunu təsdiq edir.

Orta Tunc dövrünün müəyyən mərhələsində ortaya çıxan polixrom boyalı qablara Naxçıvanın Orta Tunc dövrü abidələrində daha çox rast gəlinir. Bu boyalı qabların bəzi oxşar xüsusiyyətləri olsada I Kültəpə və II Kültəpə yaşayış yerlərində aşkar olunan polixrom boyalı qabların özünəməxsusluğu ilə seçilir. Polixrom boyalı qablar ağ və ya sarı (krem) fon üzərində qara, qırmızı, qohvəyi rənglərlə, yüksək zövq və səliqə ilə çəkilmiş keramika məmulatlarıdır. Polixrom boyalı qabların ornamentlərinə görə iki qrupa bölmək olar. Birinci qrupa həndəsi motivdə olanlar, ikinci qrupa isə yalnız həndəsi motivlərlə deyil, eyni zamanda müxtəlif cinsli heyvan və quş rəsmləri, insan təsvirləri ilə bəzədilmiş qabları aid etmək olar.

I Kültəpə yaşayış yerindən aşkar olunan kasalardan birinin ağır kənarı xaricə qatlanmış qabarıq gövdəlidir. Kasa qoşa xətlər arasına alınmış bitişik romblarla naxışlanmışdır (şəkil 1, 1). Rombun birinin içərisinə qara və qırmızı rəngdə tor çəkilmişdir, o birisi isə qara rənglə örtülmüş, lakin ortasında rəngbaxşar içi boşluq saxlanılmış və onların da ortasına qara nöqtələr qoyulmuşdur. Naxışlar səliqəli, düz və nazik cizgilərlə çəkilmişdir (8, s. 95). Bənzərləri Şah-taxtı (11, s. 105, çizim 20; 5-11; çizim 21, 1, 4, 5-7), Qızılburun (1, s. 115, şəkil 27, 12; şəkil 28, 8-10), Qaratəpə (3, s. 138, foto 52), Qaziantep muzeyi (19, s. 13, şəkil 12), Van muzeyi (18, s. 19, no 44), Diyarbakır muzeyi (12, levha 62, 7), Dinkatəpənin IV D təbəqəsi (17, s. 199-203, Pl. 12.1.1), Haftavantəpənin son VI B təbəqəsi (15, s. 185, fig. 91, 7; s. 187, fig. 92, 2, 4, 13; s. 191, fig. 94, 2, 14; s. 195, fig. 96, 1, 6; s. 199, fig. 98, 12, 14; s. 203, fig. 100, 14; s. 205, fig. 101, 11, 12), Göytəpənin D təbəqəsindən (16, s. 74, fig. 19, 425; fig. 21, 58, 87) məlumdur. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, polixrom boyalı keramika məmulatlarının böyük bir qismi forma verməyən parçalardan ibarətdir (şəkil 2, 1). Həndəsi ornamentlərlə naxışlanmış polixrom boyalı qabların oxşar xüsusiyyətlərindən biri ornamentlərin qoşa xətlər arasına çəkilməsidir. Bu ornamentlərin içində rombşəkilli ornament çoxluq təşkil edir. Daha sonra üçbucaq, qoşa üçbucaqlar, dördbucaq, dama taxtası kimi motivlər istifadə olunmuşdur. Sarı ya da ağ rəng üzərinə qara və qırmızı rənglə çəkilmiş həndəsi motivli ornamentlərlə, düz və dalğalı

xətlər, torlu üçbucaq və romb düzülmləri ilə naxışlanmış qabları, polixrom boyalıların ilk mərhələsinə aid etmək olar.

II Kültəpə yaşayış yerindən aşkar olunan küpələrdən birinin ağır kənarı xaricə qatlanmış və qabarıq gövdəlidir. Küpə qoşa xətlər arasına alınmış torlu romb və qoşa üçbucaqlarla naxışlanmışdır (şəkil 1, 2). Bənzərləri Qızılburun (11, s. 106, çizim 21, 10), Həsənsu kurganı (9, s. 90, tabl. XVII, 2), Haftavantəpənin son VI B təbəqəsi (15, s. 181, fig. 89, 9; s. 183, fig. 90, 6, 8, 11; s. 187, fig. 92, 15; s. 197, fig. 97, 2, 13; s. 203, fig. 100, 1, 4, 17; s. 205, fig. 101, 8), Van muzeyi (12, levha 77, 1, 2, 3; levha 87, 1, 4), Qaziantep muzeyi (12, levha 87, 2), Ərzurum muzeyi (12, levha 66, 5; levha 87, 5), Ahlat muzeyi (12, levha 45, 1, 2; levha 88, 2), Çaygəldidən (20, fig. 4, 5) məlumdur. Bu ornamentləri Təzəkənd mədəniyyəti üçün xarakterik hesab etsələr də onlar ancaq monoxrom boyalı qablarda görünür (14, pnc 50, 1, 7, 10-18; pnc 51, 15-16, 18-20; pnc 52, 9-14). Təzəkənd mədəniyyətinin Boyalı qablar mədəniyyətinin lokal bir variantı olduğunu demək olar (1, s. 85). Çünki, torlu dördbucaq, torlu üçbucaq və qoşa üçbucaq formalı naxışlar Şərqi Anadolu və Urmiya abidələrindən də bizə məlumdur. Azərbaycanda isə Həsənsu kurganından bu ornamentlə naxışlanmış polixrom boyalı qab aşkar olunmuşdur (9, s. 90, tabl. XVII, 2). Naxçıvan ərazisində bu naxış motivinə həm monoxrom həm də polixrom boyalı qablarda rast gəlinir. Polixrom boyalı qabların monoxrom boyalı qablardan sonra gəlməsi onu göstərir ki, Naxçıvanda boyalı qablar mədəniyyəti fasiləsiz davam etmişdir. Təzəkənd mədəniyyəti üçün xarakterik olan bəzəmə stilinə Naxçıvanda, xüsusilə II Kültəpə yaşayış yerində rast gəlinməsi bunlar arasında bir əlaqə olduğunu və bu tip boyalıların Naxçıvan ərazisindən yayılma çhtimalını gücləndirir.

II Kültəpə yaşayış yerindən aşkar olunan ikinci qrupa daxil etdiyimiz polixrom boyalı küpə qırıqlarından biri zəngin naxış motivləri ilə fərqlənir (şəkil 2, 2). Keramika parçasının üstü üfüqi istiqamətdə qara zolaqla üç hissəyə ayrılmışdır. Birinci hissəyə şaquli istiqamətdə dalğalı xətlər çəkilmişdir. Bunun altındakı ikinci hissəyə içi düz xətlərlə doldurulmuş dördbucaq, şaquli istiqamətdə qoşa qalın xətlər arasına

çəkilmiş romblar, ucan vəziyyətdə və hərəkət halında olan stilizə edilmiş quş şəkilləri çəkilmişdir. Üçüncü hissəyə isə içi romblarla doldurulmuş üçbucaq və qoşa üçbucaqlar çəkilmişdir. Rombların bəzisinin içi qırmızı və qara rənglə boyanmış, bəzisinin içi isə boş saxlanmışdır. Boş hissələrlə çəkilən quşlar ucan vəziyyətdədir. Uzun ayaqlı quşların leytlək olduğu düşünüülür (11, s. 43). Bu cür mürəkkəb kompozisiyada naxışlanmış polixrom boyalı qablar azdır. Bənzərləri Şah-taxtı (11, s. 109, çizim 24, 1), Qaziantep muzeyi (12, levha 99, 6), Sarıveli (12, res. 40), Ahlat muzeyi (12, levha 88, 2), Ərzurum muzeyi (12, levha 85, 1), Haftavantəpənin son VI B təbəqəsindən (12, levha 30, 3, 9, 12) məlumdur. Polixrom boyalıların ikinci mərhələsinə aid etdiyimiz naturalist motivlər həmişə həndəsi motivlərlə bir yerdə istifadə edilmişdir. Hələlik təkəncə naturalist motivlərdən ibarət boyalı qab aşkar olunmamışdır.

I Kültəpə yaşayış yerindən həndəsi motivdə və quş şəklili ilə bəzədilmiş polixrom naxiş küpə parçası tapılmışdır. Yaxşı bəşirilmiş qırmızı rəngli küpənin səthi süyrələnmiş və sarı rənglə örtülmüşdür. Bunun üstündən qara rənglə çəkilmiş qoşa xətlər ucan üçbucaq çəkilmişdir, əsası yuxarı çevrilmişdir. İki üçbucaq arasında qara rənglə çəkilmiş quş şəklidir (8, s. 93), (şəkil 2: 3). Bənzərlərinə Qızılburun (11, s. 108, çizim 23, 6), Şah-taxtı (1, s. 119, şəkil 31, 1), II Kültəpə (1, s. 119, şəkil 31, 2, 3, şəkil 32, 9, 10), Ərzurum muzeyi (12, levha 38, 1; levha 61, 4; levha 66, 5), Van muzeyi (18, s. 13, no 28), Karagündüz (20, s. 121, fig. 11, 3) rast gəlinir. Naxçıvan ərazisində Orta Tunc dövrünün ilk mərhələsinə aid olan Yayıcı nekropolunun monoxrom boyalı qablarında quş təsvirlərinə çox rast gəlinir. Boyalı qabların üzərində olan heyvan və quş təsvirləri qədim insanların dini ideologiyası, təbiət, məişət və təsərrüfat həyatı ilə bağlı ola bilər. Bu rəsmlər ahəlinin ovculuq, maldarlıq və s. məşğuliyyəti haqqında müəyyən təsvirlər yaradır. Küpələrin üzərində olan heyvan və quş təsvirləri totemizmin mövcud olmasını göstərir. Orta Tunc dövrünün sonrakı mərhələlərində bu təsvirlər daha da müəkkəmləşdirilmiş, polixrom boyalı qabların üzərində insan, heyvan və digər motivlərlə qrup şəklində təsvir edilmişdir.

II Kültərə yaşayış yerindən tapılan bözi keramika parçaları naxışlarının rəngarəngliyi və məzmununa görə fərqlənir. Açıq fon üzərinə çəkilmiş tor və üzən ərdağ şəkli, sanki burada quşların torla ovlanması səhnəsini təsvir edir (şəkil 2, 14), (4, s. 65). Başqa bir küpə qırığının üzərində öküz şəkli çəkilmişdir (şəkil 2, 9). II Kültərə yaşayış yerindən aşkar olunan keramika qırıqlarının üzərində qaçan vəziyyətdə maral və ceyran şəkilləri çəkilmişdir. Buradakı maral şəkillərindən birinin boyunun arxasında çəkilmiş yarımçıq rəsmi maral vurmaq üçün alət olduğu ehtimal edilir (şəkil 2, 15), (4, s. 66). Ümumiyyətlə üzərində maral, ceyran və su quşları çəkilmiş keramika parçaları çoxdur (şəkil 2, 4-8, 10-11, 13). Bənzər ornamentlərlə naxışlanmış polixrom boyalı qablara Şaxtaxtı (1, s. 119, şəkil 31, 1), I Kültərə (1, s. 115, şəkil 27, 4), Haftavantəponi son VI B təbəqəsi (15, s. 191, fig. 94, 5; s. 291, fig. 138, 1-13), Göytəponi D təbəqəsi (16, s. 84, fig. 24, 735), Ahlat muzeyi (12, levha 88, 2), Ərzurum muzeyi (12, levha 38, 4; levha 66, 5; levha 85, 1), Qaziantep muzeyi (12, levha 99, 6), Sarıvelidə (12, levha 37, 8) rast gəlinir.

Keramika parçalarının biri üzərində rəsmlərin müəyyən hissəsi qalsada bu təsvirlərin adam şəkilləri olduğu bilinir. Adam ayaqları dizdən bükülmüş vəziyyətdə təsvir edilmişdir. O sanki qaşdır. Həmin keramika parçasında əlində musiqi aləti tutmuş adamın ön hissəsi təsvir edilmişdir (şəkil 2, 12). Çilingiroğlu bir məqaləsində (18, s. 26) Van muzeyində olan boyalı qablar arasında təkcə quş motivlərinin olduğunu, Qaziantep muzeyində isə quş motivləri ilə bərabər ceyran, dağ keçisi motivlərinə də rast gəldiyini qeyd edir. Bununla bərabər insan, at və at arabası kimi ornamentlərlə naxışlanmış boyalı qabların olmadığını qeyd edir. Ancaq II Kültərə (13, s. 308, таблица XXVIII, 12-17), Qızılburun (11, s. 107, çizim 22) və Haftavantəponi son VI B təbəqəsində (15, s. 289, fig. 138, 1-13) insan, at və başqa ornamentlərlə naxışlanmış boyalı qablara rast gəlinir.

Orta Tunc dövrünün müəyyən mərhələsində ortaya çıxan polixrom boyalı qabların hansı xronoloji ardıcılıqla inkişaf etməsi haqqında müxtəlif fikirlər irəli sürülmüşdür. Bunun üçün aydın stratigrafiyaya malik olan abidələrə nəzər salmaq məqsəduyğundur. Polixrom boyalı

qablar Şərqi Anadolu, Urmiya hövzəsi və Naxçıvanda geniş yayılmışdır. Şərqi Anadoludan yüksək yaylarından çoxlu sayda polixrom boyalı qablar əldə ediləndə onlar qəbir abidələrindən aşkar olunmuşdur. Ancaq Haftavantəponi, Göytəponi, Dinkatəponi, I Kültərə və II Kültərə yaşayış yerləri aydın stratigrafiyaya malik olan abidələrdir. Bu abidələrin C14 analizlərinə əsasən müəyyən fikir söyləmək mümkün olmuşdur. Haftavantəponi polixrom boyalı keramikası üstünlük təşkil edən son VI B təbəqəsinə aid C14 analizi e.ə. 1772-ci ili göstərmişdir (12, s. 112). II Kültərədə Haftavantəponi son VI B təbəqəsi ilə çağdaş olan ikinci tikinti qatından götürülmüş kömürün C14 analizi e.ə. 1800-cü ili göstərmişdir (11, s. 59). I Kültərədə polixrom boyalı qabların aşkar olunduğu təbəqə e.ə. 1900-1700-cü illərə aid edilmişdir (1, s. 94). Dinkatəponi polixrom boyalı keramika aşkar olunan təbəqəsi e.ə. 1600-1450-ci illərə aid edilmişdir (17, s. 200). Naxçıvançay vadisinin polixrom boyalı keramikası Haftavantəponi son VI B, Göytəponi D və C, Dinkatəponi IV D təbəqəsindən aşkar olunmuş polixrom boyalı keramikası ilə bənzərdir. Naxçıvanda polixrom boyalı keramikanın meydana çıxması e.ə. 1900-cü illərə aid edilmişdir (1, s. 93). Yaşayış yerlərindən götürülən C14 analizlərinin nəticələri bu abidələrin polixrom boyalı keramikası arasında xronoloji fərqi çox olmadığını, eyni mədəniyyətin özünəməxsus lokal xüsusiyyətlərini əks etdirdiyini deyə bilərik. Naxçıvanda boyalı qablar mədəniyyəti daha uzun müddət mövcud olmuş, Şərqi Anadolu, Urmiya hövzəsi və Naxçıvan ərazilərində yayılan polixrom boyalı qablar Orta Tunc dövrünün sonlarında yüksək inkişaf mərhələsinə çatmışdır.

Orta Tunc dövrü Boyalı qablar mədəniyyətinin yayılma arealını nəzərdən keçirdikdə görürük ki, Cənubi Qafqazda, Gürcüstan və Ermənistan ərazisində yalnız monoxrom boyalı qablar yayılmışdır. Monoxrom boyalı qablar qəbir abidələrindən əldə edilmiş, polixrom boyalı qablara isə bu ərazilərdə rast gəlinməmişdir. Azərbaycanda monoxrom və polixrom boyalı qablara rast gəlinəndə onlar azlıq təşkil edir. Şərqi Anadolu, Urmiya hövzəsi və Naxçıvanda isə həm monoxrom, həm də polixrom boyalı qablar geniş yayılmışdır. Naxçıvan və Urmiya hövzəsini bu ərazilərdən fərqləndirən cəhət Or-

ta Tunc dövrünə aid həm yaşayış yerləri, həm də qəbir abidələrinin olmasıdır.

Naxçıvançay vadisinin polixrom boyalı keramika məmulatlarının təhlili, həmçinin Naxçıvanda Qızılqala, Qızılburun, I Kültərə və II Kültərə kimi aydın stratigrafiyaya malik yaşayış yerlərinin olması, yaşayış yerlərinin mədəni təbəqəsinin 3-4m arсында olması nəticəsində boyalı qabların inkişaf mərhələlərinin izlənilməsi, II Kültərə yaşayış yerində dulusçuluq emalatxanasının aşkar olunması, aşkar olunmuş monoxrom və polixrom boyalı keramika məmulatlarının çoxçəşidliyi və naxış motivlərinin zənginliyi Naxçıvanın boyalı qablar mədəniyyətinin əsas mərkəzlərindən biri olduğunu təsdiq edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Baxşəliyev V.B. Naxçıvanın qədim əkinçi-maldar tayfalarının mədəniyyəti. Bakı: Elm, 2004, 320 s.
2. Baxşəliyev V.B, Marro C., Berthon R, Quliyeva Z, Sanalun S. Kültərədə arxeoloji qazıntılar. Bakı: Elm və təhsil, 2017, 164 s.
3. Baxşəliyev V, Novruzov Z. Sirabda arxeoloji araşdırmalar. Bakı: Oskar, 2010, 160 s.
4. Əliyev V.H. Azərbaycanda Tunc dövrünün boyalı qablar mədəniyyəti. Bakı: Elm, 1977, 168 s.
5. Əliyev V.H. Qədim Naxçıvan. Bakı: Elm, 1979, 76 s.
6. Əliyev V.H. Tarixin izləri ilə. Bakı: Gənclik, 1975, 77 s.
7. Əliyev V.H, Məmmədova A.Ə. II Kültərə yaşayış yerində 2009-cu il tədqiqatları // Azərbaycanda arxeoloji tədqiqatlar-2009. Bakı, 2010, s 126-129.

8. Həbibullayev O.H. Kültərədə arxeoloji qazıntılar. Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, Bakı: 1959, 134 s.

9. Müseyibli N, Ağalarzadə A. Həsənsu kurqanı. Bakı: Nafta-Press, 2013, 92 s.

10. Naxçıvan Muxtar Respublikasının coğrafiyası. Fiziki coğrafiya. Iki cild. I cild. Naxçıvan: Ədəmi, 2017, 456 s.

11. Belli O, Bahşəliyev V.B. Naxçıvan bölgəsində Orta və Son Tunc Çağı boya bezemeli çanak çömlek kulturu // Middle and Late Bronze Age Painted Pottery culture of the Nakhchivan Region. İstanbul: Arkeoloji və Sanat, 2001, 120 s.

12. Özfırat A. Doğu Anadolu yayla kültürleri (m.ö. II. Binyıl). İstanbul: Arkeoloji və Sanat, 2001, 224 s.

13. Абибуллаев О.А. Энеолит и бронза на территории Нахичеванской АССР. Баку: Elm, 1982, 314 s.

14. Куиннарева К.Х. Южный Кавказ в IX-II тысячелетиях до н.э. СПб.: Петербургское Востоковедение, 1993, 312 с.

15. Burney C.A. Excavation in Azerbaijan, Haftavan VI Period. London, 1983, 364 s.

16. Brown T.B. Excavation in Azerbaijan. 1948. London, John Murray 1951.

17. http://www.academia.edu/21514089/Eastern_Anatolia_Before_the_Iron_Age_A_View_from_Iran

18. Arkeoloji dergisi_v-2_p1-31_30adaa3b6c.pdf

19. http://www.dlir.org/archive/archive/fil/es/arkeoloji_sanat_tarihi_dergisi_v-4_p5-18_d74f000585.pdf

20. 1113_dosya_1355509802.pdf

Резюме

Туран Гашимова

Полихромная расписная керамика долины Нахчыванчая

Благоприятное географическое положение долины Нахчыванчая способствовало заселению его с древних времен. Широкая и плодородная почва бассейна Нахчыванчая предоставила возможность населению заняться сельским хозяйством и животноводством. Благоприятные природные условия и географическое положение бассейна создали выгодные условия заселению здесь людей в долгое время. Памятники долины Нахчыванчая расположены на выгодном географическом положении, на стыке дорог, ведущих в соседние регионы. Среди этих памятников особенное значение имеют поселения Кюлтпе I и Кюлтпе II. Полихромная расписная керамика, обнаруженная в поселениях Кюлтпе I и Кюлтпе II, выделяется своеобразием форм. Несмотря, что эти сосуды с полихромной росписью имеют локальные особенности, однако их параллели на памятниках Ближнего Востока и Южного Кавказа отражают связи Нахчывана с соседними регионами и влияние их друг на друга. Анализ полихромной расписной керамики долины Нахчыванчая утверждает, что Нахчыван являлся одним из главных центров культуры расписной керамики.

Ключевые слова: долина Нахчыванчая, Кюлтпе I, Кюлтпе II, Средний Бронзовый век, полихромная расписная керамика.

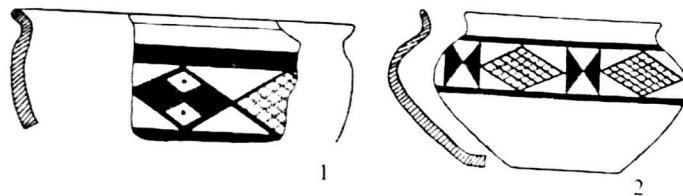
Summary

Turan Hashimova

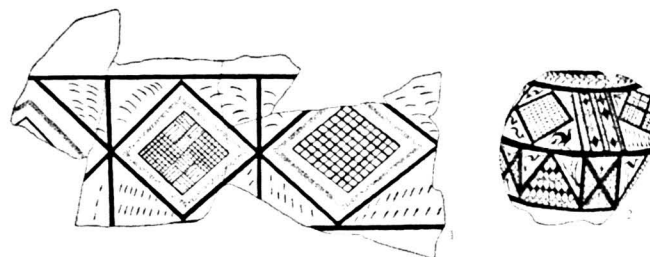
Polychrome painted ceramics of Nakhchivanchay valley

The favorable geographical location of the Nakhchivanchay valley promoted its settling since ancient times. Wide and fertile soil of basin Nakhchivanchay valley gave opportunity to population to be busy with agriculture and cattle-breeding. A favorable environment and a geographical location of the basin created convenient conditions to settling for people here since long time. The monuments situated in Nakhchivanchay valley were built in the areas that have advantageous geographical location, on the joint of the roads to neighborhood regions. Among these monuments Kültepe I and Kültepe II settlements are of especial important. The polychrome painted ceramics found in Kültepe I and Kültepe II settlements differ with their peculiarities. Although these vessels with polychrome paintings have local features, their parallels in Middle East and South Caucasus reflect Nakhchivan's communications with the neighboring regions and their influence to each other. The study of polychrome painted ceramics of the Nakhchivanchay valley proves that Nakhchivan was one of the main centers of painted ceramics culture.

Keywords: valley Nakhchivanchay, Kültepe I, Kültepe II, Middle Bronze Age, polychrome painted ceramics.

Şəkil 1. Polixrom boyalı qablar: 1- I Kühltəpə, 2- II Kühltəpə

Şəkil 2. Polixrom boyalı keramika nümunələri. 3-I Kühltəpə; 1-2; 4-15-II Kühltəpə